

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 6 Issue 4, p. 461-482, April 2013

YAŞLILARIN SOSYAL DIŞLANMA SENDROMU VE TOPLUMSAL BEKLENTİLERİ

*SOCIAL EXCLUSION SYNDROME AND SOCIAL EXPECTATIONS OF THE
ELDERS*

Yrd. Doç. Dr.Yusuf GENÇ
Sakarya Üniversitesi FEF Sosyal Hizmet Bölümü

Pelin DALKILIÇ
Adalet Bakanlığı- Sosyal Çalışmacı

Abstract

The aim of this research is to examine the social exclusion risk resulting from physiological, biological, psychological, sociological and economic incapability's due to senility experienced by the elders who are an indispensable and essential group of the society as well as how this condition affects their remaining life processes. Senility which is an inevitable result of human life has been seen as a social problem in all periods of history. Another problem is perception of being pushed into loneliness and not being able to commune with social environment. The research is a quantitative study, and an approach based on single measuring with scanning model was used. In the research, questionnaire form consisting of 30 questions was applied with random sample method to the sample population consisting of 108 elders who live in Province of İstanbul County of Eyüp and who were randomly selected with single screening. Before preparing the questions, some hypotheses were formed based on some assumptions. In collection of the data for proving these hypotheses, questionnaire form including questions on demographic structure of the elders, senility period problems, their being perceived states by the society, areas of social activity and interest, life expectations and social exclusion perceptions was used. The data obtained from field researches were analyzed with SPSS 16.0

statistics package program. In this study, Pearson's chi-square test which measures whether there is a significant relationship or not between dependent and independent variables was preferred and frequencies were evaluated. These tests were examined for the relationships between categorical variables and $P < 0.05$ value was accepted statistically significant.

Senility was evaluated in terms of biological, psychological and sociological aspects and socio-cultural and socio-economic problems were addressed with these approaches. Although loneliness is a problem in senility, it was emphasized that it should not be confused with isolation. Elders are faced with exclusion from social relationships, cultural and social activities, access to basic services and immediate surroundings. According to the data obtained in the study, 63% of the participant elders are female and 37% are male, 40,7% are 60-74 years old, 55,6% are 75-84 years old and 3,7% are over 85 years old. Regarding educational background, 33% are elementary school graduates, 25,9% are secondary school graduates, 18,5% are faculty graduates and 22,2% are illiterate. Adaptation into social life and awareness of aging successfully are seen more in educated individuals. Elders' being with their family is not sufficient for their happiness. Almost half of them (45%) are happy in the family, more than half (55%) feel sad and lonely. Feeling sad can be evaluated as the result of problems caused by senility.

When their problems resulting from senility are evaluated, they indicate a profile having more health problems, complaining from loneliness, restraining from death and needing to be respected. They experience exclusion from social relationships, cultural and social activities, access to basic services and immediate surroundings due to senility. Most of the elders consider senility as a problem. Elders with negative perceptions about senility reflect this negativity to their environment and cause feeling of exclusion in the society. Women (74%) are more worried about social exclusion than men (50%). Increase of age is found to be directly related with social exclusion. In addition, it was found that those with higher educational background have higher self-confidence and they integrate more easily with their social environments.

Key Words: Elder, Senility, Social Exclusion, Social Inclusion, Social Problem, Socialization

Öz

Bu araştırmanın amacı; toplumun vazgeçilmez ve zorunlu bir grubu olan yaşlıların; yaşlılıktan kaynaklanan fizyolojik, biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle karşılaştıkları sosyal dışlanma riski ve bu durumun kalan yaşam süreçlerini nasıl etkilediğini incelemektir. İnsan ömrünün kaçınılmaz bir sonucu olan yaşlılık, tarihin bütün dönemlerinde sosyal bir sorun olarak görülmüştür. Bu sorunun sonuçlarından en fazla etkilenenler yaşlılar ve onların sosyal çevreleridir. Bir diğer sorun ise; yalnızlığa itilme kaygısı ve sosyal çevreleriyle bütünleşememektir. Araştırma, nicel araştırma özelliği taşımakla birlikte, tarama yaklaşımı ile tek ölçmeye dayalı model kullanılmıştır.

Araştırmada, tekil tarama ile İstanbul İli Eyüp ilçesinde yaşayan ve rastgele seçilen 108 yaşlıdan oluşan örneklem kitlesine, tesadüfi örneklem yöntemiyle 30 sorudan oluşan anket formu uygulanmıştır. Sorular hazırlanmadan önce bir takım varsayımlardan hareketle hipotezler oluşturulmuştur. Bu hipotezlerin denenmesi için verilerin toplanmasında; yaşlıların demografik yapısına, yaşlılık dönemi sorunlarına, toplum tarafından algılanma durumlarına, sosyal aktivite ve ilgi alanlarına, hayat beklentilerine ve sosyal dışlanma algılarına ilişkin soruları içeren anket formu kullanılmıştır. Saha araştırmasından elde edilen veriler, SPSS 16.0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Bu çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ölçen Pearson'un ki-kare testi tercih edilmiş ve frekanslar değerlendirilmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler için bu testler incelenmiş, $P < 0.05$ değeri istatistik olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Yaşlanma biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılarından değerlendirilmiş, bu yaklaşımlarla birlikte sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sorunlara da değinilmiştir. Yaşlılıkta yalnızlık bir sorun olmakla birlikte izolasyonla karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yaşlılar sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden ve yakın çevreden dışlanma ile karşı karşıyadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; ankete katılan yaşlıların %63'ü kadın ve %37'si erkek %40,7'si 60-74 yaş arasında, % 55,6'sı 75-84 yaş arasında ve % 3,7'si ise 85 yaş ve üzerindedir. Eğitim açısından, ilkokul mezunları % 33, ortaokul mezunları %25,9, fakülte mezunları %18,5 ve okuryazar olmayanlar ise %22,2'dir. Sosyal hayata uyum sağlama ve başarılı yaşlanma bilinci eğitilmiş bireylerde daha fazla görülmektedir. Yaşlıların ailesi ile birlikte olmaları mutlulukları için yeterli gözükmemektedir. Yarıya yakını (% 45) aile içinde mutlular, yarıdan fazlası hüznü ve yalnızlık (% 55) hissetmektedirler. Hüznü hissetme duygusu yaşlılığın ortaya çıkardığı sorunların sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yaşlılıktan kaynaklanan sorunları değerlendirildiğinde; daha çok sağlık sorunları olan, yalnızlıktan şikayet eden, ölümden çekinen ve saygı görme ihtiyacı duyan bir profil çizmektedirler. Yaşlılıktan dolayı sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden ve yakın çevreden dışlanma yaşamaktadırlar. Yaşlıların büyük bir çoğunluğu yaşlılığı sorun olarak görmektedirler. Yaşlılıkla ilgili algıları olumsuz olan yaşlılar, bu olumsuzluğu çevresine de yansıtmakta ve toplumda dışlanmışlık hissi uyandırmaktadır. Kadınlar (% 74) erkeklere (% 50) göre daha çok sosyal dışlanma endişesi taşımaktadır. Yaşların yükselmesi ile sosyal dışlanma arasında doğru ilişki bulunmuştur. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olanların kendilerine güvenleri daha yüksek ve sosyal çevreleriyle daha kolay bütünleştikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlılık, Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme, Sosyal Sorun, Sosyalizasyon,

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşam sürecinde kaçınılmaz bir sonuç olan yaşlılık, tarihin bütün dönemlerinde sosyal bir sorun olarak görülmüştür. Bu sorunun sonuçlarından en fazla etkilenenler yaşlılar ve onların sosyal çevreleridir. Bir diğer sorun ise; yalnızlığa itilme algısı ve sosyal çevreleriyle bütünleşememektir. Her yaşayan insanın kronolojik olarak yaşlanacağı ve içinde yaşadığı toplumda sürekli sosyal hareketlilik yaşayacağı bir gerçektir. Yaşlanma, çözülmenin, çökmenin ilk davranış şekillerine dönüşün, bir gerilemenin ve sosyal ortamdan kopmanın başladığı zamandır. Yaşlılık; fizyolojik bir olgu olup, kişilerin fiziki ve ruhi güçlerini bir daha yerine gelmeyecek şekilde yavaş yavaş kaybetme halidir (<http://www.ozurluveyasli.gov.tr>). Yaşlılık; bireyin fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarında bir gerileme, sağlığın, gençlik ve güzelliğin, üretkenliğin, cinsel yaşamın, gelir düzeyinin, saygınlığın, rol ve statünün, bağımsızlığını, arkadaşların, eş ve yakın ilişkisinin, sosyal yaşantının ve sosyal desteklerin azalması ve kaybı gibi bu döneme özgü pek çok sorunun yaşandığı kayıplar dönemidir (Konak ve Çiğdem, 2005). Yaşlıların kendilerini toplumdan soyutlamaları, bazı yetenek ve becerilerini kaybetmeleri, ilerleyen ömürlerinde devamlı tükenmişlik sendromu yaşamaları gibi durumlar onların ruhsal yapılarında tahribata neden olmaktadır.

Yaşlıların toplumdan uzak kalmaları ve yalnızlık hissine kapılmalarını sosyal dışlanma kavramıyla açıklamak mümkündür. Sosyal dışlanma, sivil, politik, iktisadi ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum olma/edilme durumu olarak tanımlanmaktadır (Walker ve Walker,1997:8). Bu tanıma göre; sosyal dışlanma toplumla ferdin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, iktisadi, politik ve kültürel plâformların tümünden veya kısmen yoksun olma “dinamik” sürecini ifade etmektedir (Bölükbaşı, 2008). Yaşlılık serüveni sosyal hayatın tüm bu gereksinimlerini yavaşça terk etme halidir. Yaşlılık döneminin iyi yönetilmesi, yaşlıların bu aktivitelerden koparılmaması ve sosyal yaşamda sürekli aktif tutulmaları sosyal dışlanma riskini azaltacak ve ömürlerinin nihayetini daha huzurlu geçirmelerini sağlayacaktır.

Son yıllarda başta AB üyesi ülkeler olmak üzere birçok ülkenin gündemini meşgul eden sosyal dışlanma kavramı, yaşlılık ve sosyal dezavantajlılık hakkındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler (Şahin, 2009) ve yaşlılık veya özürllükten dolayı bazı yeteneklerini kaybetmek gibi fizyolojik zorunlu nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumun kidemlileri diyebileceğimiz yaşlıların toplumda iyi yerlere taşınmaları, ömürlerinin son bölümünde refah seviyesi yüksek bir hayat sürmeleri, kendi sosyal ortamlarında mutlu olabilecekleri pozisyonların üretilmesi toplumsal bir görevdir. Bu nedenle yaşlılar korunmaya ve sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

1.YAŞLILIK VE SOSYAL DIŞLANMA

Bütün toplumların demografik yapılarında insanların bir bölümü “yaşlı” olarak nitelendirilir. Göreceli bir kavram olarak yaşlılık, insan yaşamının son evresidir (Onur,1991). Toplumların refah düzeylerine ve çalışma koşullarına göre yaşlılığın başlangıcı ve değerlendirilişi değişkenlik göstermektedir. Bu noktada; bireysel, sosyal ve kültürel etkenler önem kazanmaktadır. Yaşlanma doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreç ve evrensel niteliklidir (Emiroğlu, 1995:15-28; Tufan, 2002:87).

İnsanlar yaşlandıkça yaşamın anlamı, özellikleri ve biçimleri de değişmektedir. Yaşlanmanın içerdiği fiziksel, psikolojik ve toplumsal değişimler, bir yandan da onlarla başa çıkabilmek için bir takım stratejilerin geliştirilmesini, uygulanmasını, değiştirilmesini gerektirmektedir (Arpacı,2005:15-17). Bir toplumun yaşlanması yaşam döngüsünün değişmesiyle birlikte gerçekleşir. Erişkinlik dönemi biyolojik açıdan uzun bir süreç olarak tanımlansa da sosyolojik açıdan bu süreç oldukça kısadır. Bu açıdan bakıldığında yirmili yaşlarda olanlar ile ellili yaşlara müdahil olanlar arasındaki farklılıklarda paradokslar fark edilebilir. Yaşlıların hayat döngüsündeki yaşam biçimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değişimleri, onları bireysel, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda etkilemektedir. Bu etkilerin derecesi yaşının bulunduğu konuma göre değişir. Aileleri ile birlikte yaşayan yaşlılarda; biyolojik, ekonomik ve sosyal ihtiyaçların öncelikli olarak aileler tarafından karşılanması, Türk ailesinin bireyi koruyan, sahiplenen ve bakımını üstlenen rol ve sorumluluklarından kaynaklanmaktadır.

Geniş ailenin modernleşme çağının getirisi olarak çekirdek aileye dönüşmeye başlamasıyla birlikte, yaşlı yalnız yaşama ihtimaliyle karşı karşıya kalmakta ve bu olgu özellikle gelişmiş ülkelerde giderek artmaktadır. Bireyi toplumla bütünleşik ve uyumlu kılmada en önemli araç olan ailenin ortadan kalkması ve yaşlının yalnız yaşamasıyla birlikte, yaşlı yalnızlıktan, izolasyona ve en sonunda sosyal dışlanma halkasında yer alacaktır. Üretkenlik işlevinden uzaklaşan, işe yaramazlık duygusunu yaşayan, zihinsel işlevleri gerileyen, çevreye ilgisi azalan, yeni durumlara yanıt vermede geciken ya da veremeyen, yakın bellek zayıflığı olan, alıngan, ben merkezci, zaman zaman kuşkucu, günlük yaşamını sürdürebilmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duyan yaşlı bireyin yalnız kalması ve çevreden soyutlanması, depresyon ve bunalımı yaşamasına neden olmaktadır (Öz, 1992:5-8).

1.1.Yaşlanma Çeşitleri Ve Yaşlılık Dönemi Sorunları

Yaşlılık kaçınılmaz ve geri dönülmez bir süreçtir. Çağımızda yaşam sürecinin bir parçası olarak görülen yaşlanma, zamana bağlı değişimleri içine alır (Bahar, 2005). İZafi bir kavram olan yaşlanma, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak 3 boyutta incelenmektedir.

Biyolojik Yaşlanma Ve Sorunları: Biyolojik yaşlanma zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişimlerdir. İnsan hayatı aslında döllenme ile başlar, zaman akışı içinde gittikçe yaşa bağlı gelişme hızlanır ve orta yaş sonuna doğru saç ağarması, deri kırışması, kas gücünün zayıflaması gibi dış görünüşteki yaşlanma belirtileri ile tanımlanabilir duruma gelir (Arpacı, 2005:15-17). Yaşlıların biyolojik sorunlarının temelini oluşturan sağlık sorunları, yaşlıların çalışma hayatından ve sosyal çevreden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu dönemde üzerinde durulması gereken en önemli unsur; yaşlılara sağlık ve bakım hizmetlerinin en iyi şekilde verilerek, yaşa bağlı fiziksel kayıplarını gidermektir (www.yaslilikrehberi.org). Fiziksel güç kaybı yaşlı bireyi umutsuzluğa iter. Umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaşayan yaşlılar, yaşlılığı; toplumdaki uzaklaşmaktan, üretkenliği bitiren ve kişiyi başkalarına bağımlı kılan bir durum olarak algılayarak dışlandıklarını düşünürler.

Psikolojik Yaşlanma Ve Sorunları: Bireyin davranışsal uyum yeteneğindeki yaşa bağlı değişimler psikolojik yaşlanmayı oluşturur. Psikolojik yaşlılık daha çok, bireyin kendini yaşlanmaya hazırlanmamasından doğar (Arpacı, 2005:15-17). Yaşlıların psikolojik sorunları genç yaşlardaki deneyimlerinden kaynaklı psikolojik bozukluklar olabileceği gibi, yaşlanmaya bağlı gelişimsel stres kaynaklarının (eş ve yakınların kaybı, emeklilik, menopoz/andropoz, sosyal izolasyon, kronik hastalıklar, bağımlı kalma korkusu, ölüm korkusu vb) neden olduğu yeni sorunlar da olabilir (Cangöz, t.y). Değişen fiziksel görünüş, ortaya çıkan sağlık sorunları ve kendi kendine yetemez duruma gelmek yaşlıda psikolojik sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır

Sosyolojik Yaşlanma Ve Sosyo-ekonomik Sorunlar: Biyolojik yaşlanma, bireyin sosyal çevresinden yavaş yavaş kopmasını ve buna bağlı olarak sosyolojik yaşlanmasını hızlandırır. Bu durum yaşlının sosyal uyum sorunu yaşamasına neden olur. Sosyal uyum sorunu denildiğinde, yaşlı bireyin yaşamdan geri çekilmesi, yaşamdan zevk alamaması, yaşama aktif olarak katılmaması, kısacası yaşamından doyum sağlayamaması anlaşılmaktadır (Baran ve Ark., 2005).

Yaşlıların yaşadığı sosyo-kültürel sorunların başında; aile yapısındaki değişimler, yalnızlık, barınma sorunları, rol kaybı ve ulaşım gibi faktörler gelmektedir. Değişen hayat şartları, toplum yapısının yanı sıra, aile yapısını da değiştirmektedir. Şehirlerde, aile yaşamında yaşlılara yer verilmemektedir. Bu durum, kendilerini yalnız ve işe yaramaz hisseden yaşlıların psikolojik yönden yıpranmasına neden olmakta, kalan ömürlerini zorlaştırmaktadır (www.yaslilikrehberi.org).

Yaşlı bireyler yaşlılık döneminde toplumla sosyal uyum problemi yaşamaktadırlar. Yaşlılık döneminde yaşlıların sosyal uyumları, sosyal ilişkilere girme düzeyleri, aile ve toplumla ilişkileri birbirinden farklıdır. Burada özellikle eğitim, meslek, gelir durumu ve çevre gibi faktörlere bağlı olarak yaşlının sosyal uyumu değişmektedir (Kurt,2008).Yaşın ilerlemesiyle emeklilik ve fiziksel yoksunluktan dolayı oluşan iş gücü kaybı yaşlıları ekonomik yaşam standardından uzaklaştırmaktadır. Ekonomik yoksunluk içerisinde olan yaşlı birey, en temel

ihtiyaçlarını dahi karşılamada güçlük çekmekte, bağımlılığı artmakta ve buna bağlı olarak depresyon, yalnızlık, dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan sorunlarla birlikte yaşlı kendine olan güvenini ve değerini zamanla kaybetmekte ve buna bağlı olarak kendini yalnız hissetmekte veya yalnızlaşmaktadır. Kendini bağımlı hissetme ise bir diğer sorundur. Lehr (1990:318); bağımlılık gereksiniminin yaşlılıkta görülen bazı hastalıkların nedeni olduğunu, yaşlıların bu arzuyla hekime daha çok başvurduklarını savunmaktadır

1.2.Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma; birey veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, özürüllük, yaşlılık gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkânlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alamaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır. Ayrıca bireyin toplumun dışına itilmesi, yaygın gelenekçi kültüre hapsedilmesi ve yeniliklerden uzak tutulması olarak ta tanımlanabilir (Seyyar ve Genç, 2010:645). Sosyal dışlanmanın tanımlanması zor ve risklidir. Anlamı her zaman açık bir şekilde ortaya konulamamakla birlikte bazen farklı anlamlar çağrıştırmaktadır (Burchard ve arkadaşları, 2002; Akt. Sapancalı, 2003).

Sosyal dışlanma; ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki, kültürel ve davranışsal boyutları olan; nesnel olduğu kadar öznel değerlendirmelere de açık; gerekçe, biçim ve sonuçları itibariyle girift bir süreç bütünüdür anlatılmaktadır. Sosyal dışlanmanın nedenleri, bu dışlanmadan etkilenen dezavantajlı grupların (yaşlı, yoksul, engelli, göçmen...) ve hatta yaşanan ülke veya kültürün oluşturduğu özelliklere göre değişiklik gösterse de sonunda ortak bir paydada buluşmaktadır. Sosyal dışlanmanın en belirgin niteliği, bireyin veya belirli bir grubun toplumla olan ilişkilerinin veya farklı refah kurumlarıyla olan bağlarının zedelenmesi veya kopmasını ifade etmesidir (Sapancalı, 2005). Sosyal dışlanmış bireyler oldukça heterojen özelliklere sahiptirler. Bu nedenle; değişik mesleki birikimlere sahip olan ya da iş deneyimi olmayanlar, mevcut işgücü piyasasındaki boş işlere uygun niteliklere sahip olmayanlar, eğitim sisteminden uzak kalmış veya eğitimini tamamlamış olup iş bulamayanlar, vasıfsızlar ve emekliler gibi geniş bir kesimin sosyal dışlanma biçimleri farklı şekilde değerlendirilmelidir (Çakır, 2002: 83-104).

1.3.Sosyal Dışlanma Unsurları ve Yaşlılık İlişkisi

Yaşlılar, yaşlılık dönemi ile birlikte gelişen ve değişen özelliklerinden dolayı birçok alandan dışlanmaktadır. Bu alanlar eğitim, ekonomi, işgücü piyasası, toplumsal, sosyo-kültürel, barınma imkânı, sağlık ve politika alanları olarak sıralanabilir ve bunlar artırılabilir. Yaşlanmanın doğal sonucu olarak yaşlıda meydana gelen fiziksel değişimler ve yoksunluklar onları işgücü piyasasından uzaklaştırmakta, bu çemberin dışında tutmaktadır. Emekli maaşıyla geçinemeyen ve hatta emekli maaşına sahip

olamayan yaşlılar, iş gücü kaybı yaşamasalar da toplumun yaşlılığa olan bakış açısı nedeniyle ekonomik güçlükler yaşamaktadırlar. Bunun sonucunda yaşlı iyi beslenemeyecek, sağlıksız ortamlarda barınmak zorunda kalacak ve pek tabii yaşam kalitesi düşecektir. Yani ekonomik dışlanma sonucunda yaşlı, toplumun kaynaklarından dışlanmış olacaktır.

Toplumsal dışlanmada çeşitli etkinliklerden ve sosyal haklardan yararlanamama durumu söz konusudur. Sosyal dışlanma tanımlarında ortak olan husus, sosyal dışlanmanın bazı birey ve grupların toplumsal etkinliklerin dışında kalması anlamına geldiğidir. Bu durum bireylerin toplumla bütünleşmesinin önünde en önemli engeldir. Toplumdaki birçok sosyal aktivitenin, yaşam biçimlerinin ve geleneklerin dışında kalmak gibi durumlar da toplumdaki dışlanma anlamına gelmektedir (Şahin, 2009).

Yaşlanmak, insanların barınma koşullarını değiştirmesini de gerektirebilir. Örneğin belirli kuruluşların lojmanlarında yaşayanlar, emekli oldukları zaman bu konutları boşaltmak zorunda kalabilirler. Başka bir grup yaşlı, özellikle ortaya çıkan bedensel engellerden dolayı oturdukları konutu değiştirme zorunda kalabilirler (Lehr, 1990:330-332). Bu zoraki göç ya da ait olunan sosyal çevre ve yaşamın değiştirilmesi neticesinde -yaşlıların yeni bir ortama entegre olma güçlüğü düşünüldüğünde- yabancı çevredeki yaşlı, kendini yalnız ve bazen de toplumun dışında görecektir.

Sağlık hakkı ve sosyal dışlanma arasında komplike bir ilişki vardır. Sağlığını yitiren engelliler ve sağlık sorunları giderek artan yaşlılar sosyal dışlanma riski yüksek olan fertlerdir. Siyasal dışlanma bir diğer sorundur. Siyasal dışlanmaya neden olan haklar; sosyal güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasi katılım, fırsat eşitliği ve sendikal haklardır (Sapancalı, 2003). Dışlanmış olan bireyler politik güç kaynaklarına ulaşamayarak bu alandan da dışlanmaktadır. Bu durum hem politik olarak güçlü olan kesimlerin bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlamasıyla, hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olmamaları nedeniyle bu güce ulaşamamaları ile ilgilidir.

1.4.Yaşlılarda Sosyal Dışlanma Ölçümü

Yaşlıların sosyal dışlanmadan nasıl etkilendiklerini anlamak için öncelikle bu dezavantajlı durumun onlar üzerindeki ölçümlerini tespit etmek ve tanımlamak gerekir. Sosyal dışlanmayı ölçmek için herhangi bir evrensel veri olmamakla birlikte, burada yapılan ölçüm görelidir. Yeni oluşacak alanlar ve ihtiyaçlara dayalı olarak bu ölçümler değişebilir. Tablo 1’de yaşlıların sosyal dışlanma ölçümü 5 ana başlıkta incelenmiştir:

Tablo 1: Her Ölçüm İçin Dışlanma Örneği

Boyutlar	Dışlandığı Varsayılan Kişiler İçin Örnekler
Sosyal İlişkilerden Dışlanma	Eşiyle yakın ilişki, çocuklarıyla yalnız telefonda konuşmak fakat dışarıda irtibat sağlamamak
Kültürel Faaliyetlerden Dışlanma	Tiyatro, konser, opera vb. yerlere, bir sanat galerisine veya müzeye hiç gidememek, sinemaya daha fazla gitmek isteyip yılda bir iki kez gitmek
Toplumsal Faaliyetlerden Dışlanma	Herhangi bir sivil toplum organizasyonuna üye olmamak, gönüllü bir eyleme katılmamak, seçimlerde oy kullanmamak
Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	Banka işlemlerini zor yapabilmek, postaneyi güç kullanabilmek
Yakın Çevreden Dışlanma	"Bu muhitte kimseye güvenilmez" veya "yardıma ihtiyacın olduğunda burada kimse yardım etmez" gibi cümleleri savunmak

Kaynak: Scharf, 2001:303-315

Sosyal İlişkilerden Dışlanma: Sosyal ilişkiler boyutu, aile ve arkadaşlarla olan bağın ve bu ilişkilerin yoğunluğunu ifade eder. Eş ve çocuklarla yaşanan ilişkiler bu konuyu dile getirmeyi gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda yalnız yaşayan yaşlılara önyargılı olmak yanlış bir tutumdur. Ev içinde olduğu kadar ev dışında meydana gelen bağ da oldukça önemlidir, yüz yüze ilişki olmadan da bağ kurulabilir. Eğer kişi bu eylemlerden hiçbirini gerçekleştiriyorsa dışlanmış sayılır (Scharf, 2001:303-315).

Kültürel Faaliyetlerden Dışlanma: Yaşlının yukarıda sözü edilen kültürel etkinliklere katılamaması ve yaşlının ev hayatına mahkûm bırakılmasıdır. Özellikle ekonomik ve genel kültür zayıflığı olan yaşlılar bu dışlanmayı daha fazla hissederler. Yaşlıyı toplumla bütünleştirecek bu faaliyetleri yerine getirememesi, sosyal dışlanma riskini artırır.

Toplumsal Faaliyetlerden Dışlanma: Yaşlının siyasi parti üyeliği, sendika üyeliği, sosyal gruba katılma, cami gibi bir dini kuruluşun organizasyonlarında yer alma olarak sıralanabilir. Ülkemizde yaşlıların toplumsal faaliyetlerden dışlanması, diğer alanlara göre daha az seviyedir. Bunun kanıtı olarak yaşlı meclisleri ve siyasi yaşamdaki aktif yaşlı nüfus örnek olarak verilebilir.

Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma: Yaşlıların temel yükümlülüklerini yerine getiren servislerden uzak kalması onlar için büyük bir dezavantajdır. Ayrıca bu temel hizmetler yaşlıların yaşam kalitesi açısından önemlidir. Yaşlıların ulaşım alanında yaşadıkları güçlükler veya yaşlılığın getirdiği biyolojik ve fiziksel yoksunluklar, onların bu hizmetlere erişimini kısıtlamakta ve/veya engellemektedir. Postane, banka, hastane, market vb. yerlere gidemeyen yaşlılar, kendilerini başkalarına bağımlı

hissetmekte ve toplumla etkileşime girme ortamından uzak kaldıkları için sosyal dışlanma riski taşımaktadırlar (Scharf, 2001:303-315).

Yakın Çevreden Dışlanma: Yaşlıların yakın çevresini oluşturan semtten dışlanması onlarda yalnızlık ve güvensizlik hissine yol açar. Yaşanan muhite veya yakın çevreye güvenmemek soyutlanmaya neden olur. Yaşlıların yaşadıkları bölgeyi ve komşularını değiştirmede güçlük çekme sebepleri, yaşadığı ortama ve komşulara olan güvendir. Yakın çevresini değiştirmek durumunda olan yaşlılar yeni ortamlarına uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve yakın çevrelerinden dışlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın amacı

Türkiye’de, nüfus planlaması ve değişip gelişen modern toplumsal yapı nedeniyle yaşlı nüfus giderek artmakta, yaşlılara yönelik hizmet ve politikalar yetersiz kalmakta, yaşlılık sosyokültürel bir sorun olarak algılanmakta ve yaşlılığa bağlı olarak sosyal içerme (bütünleşme) zayıflamaktadır. Yaşlıların fiziksel yetersizlik, ekonomik kısıtlılık, toplumun bakış açısı veya ayrımcılık nedeniyle toplumun dışında bırakılmaları ve toplumsal hayata katılımlarının engellenmesi, sosyal dışlanma risklerini artırmakta ve bu durum önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Araştırmanın amacı; sosyal dışlanma riski taşıyan gruplardan biri olan yaşlılar ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin boyutları, dışlanmışlık sendromu yaşayan yaşlıların yaşam süreçlerinin nasıl etkilendiği ve sosyal çevreleri ile ilişkilerinin sosyal içermeye dönüştürülmesi için alınabilecek tedbirleri incelemektir.

Evren ve Örneklem

Araştırma, kozmopolit bir yapıya sahip olan İstanbul ili Eyüp ilçesinde yaşamakta olan 65 yaş üstü yaşlı bireylerle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın evreni İstanbul ili, örnekleme ise; Eyüp ilçesinde ikamet eden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 68 kadın ve 40 erkektir. Araştırma için bu ilin seçilme sebebi farklı yaşam koşullarına sahip olan yaşlı bireylere ulaşım, çalışmanın Türkiye’yi temsil etme payını arttırmaktır. Buna rağmen bu bulgular ülke genelini yansıtmada yeterli olmamakla birlikte ülke geneline ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Araştırmada; veri toplamak için kullanılan anket formunun verilerin toplanmasında aranan şartları taşıdığı, denekler rastgele yolla seçildiğinden tarafsız ve objektif olduğu, verilen cevapların geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

Model ve Analiz

Bu araştırma metodolojik olarak nicel araştırma özelliği taşımakla birlikte, araştırma esnasında tarama yaklaşımı ile tek ölçmeye dayalı model kullanılmıştır. Ancak araştırmada uygulamanın yanı sıra teorik bilgilere de yer verilmiştir. Araştırmada, tekil tarama ile 108 kişiden oluşan örneklem kitlesine tesadüfi örneklem yöntemiyle 30 sorudan oluşan anket formu uygulanmıştır. Sorular, hedef kitlenin hassasiyetleri dikkate alınarak hazırlanmış ve sade bir dil kullanılmıştır. Deneklerin

kendilerini özgürce ifade edebilmeleri için açık uçlu sorular da kullanılmıştır. Açık uçlu sorular; araştırmayı keşfetme, açıklama ve bilgileri doğrulama amacıyla kullanılırken; nicel yöntemler çalışmanın en güçlü değişkenlerini ayırmaya çalışmak ve değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılır (Kıral & Kıral, 2011). Hipotezlerde; bireylerin eğitim seviyesinin yüksek olmasının sosyal dışlanmayı geciktirdiği, ileri yaşlanmanın, ekonomik yetersizliğin, cinsiyet farklılığının, sağlık sorunlarının, kendine yetmezliğin ve kuşak farklılığının sosyal dışlanmayı hızlandırdığı savunulmuştur. Bu hipotezlerin denenmesi için verilerin toplanmasında; yaşlıların demografik yapısına, yaşlılık dönemi sorunlarına, toplum tarafından algılanma durumlarına, sosyal aktivite ve ilgi alanlarına, hayat beklentilerine ve sosyal dışlanma algılarına ilişkin soruları içeren anket formu kullanılmıştır

Anket uygulaması sırasında İstanbul İli Eyüp İlçesi/Emniyettepe Mahallesi pilot bölge olarak seçilmiş ve 10 denekle ön çalışma yapılarak anket ve içeriğinin uygunluğu ve anlaşılabilirliği test edilmiştir. Veriler; gönüllü katılım ilkesine bağlı kalınarak görüşme yoluyla ve bizzat araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Örneklem grubun algılama, eğitim ve yaşlılıktan kaynaklanan sorunları nedeniyle soruların anlaşılmasında bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle, sorular deneklere okunarak sağlıklı cevaplar alınmaya çalışılmıştır. Saha araştırmasından elde edilen veriler, SPSS 16.0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Bu çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ölçen Pearson'un ki-kare testi tercih edilmiş ve frekanslar da değerlendirilmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler için bu testler incelenmiş, $P < 0.05$ değeri istatistik olarak anlamlı kabul edilmiştir. Karşılaştırılan değişkenler arasındaki güvenilirlik düzeyi her tablonun altında $p < 0,5$ şeklinde gösterilmiştir. Araştırmamızda sorulan tüm sorular yanıtlandığı için yüzde ve geçerli yüzde aynıdır. Bu nedenle tablolarda sadece geçerli yüzdelere yer verilmiştir.

Hipotezler

1. Biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak yaşlanma çeşitlilik göstermektedir. İleri yaştaki yaşlılar, orta yaşlılara göre kendilerini daha fazla dışlanmış hissederler.
2. Toplumda eğitim seviyesinin yüksek olması, yaşam kalitesini arttırmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan yaşlılar sosyal dışlanma sürecini daha geç yaşarlar.
3. Ekonomik imkânları yetersiz olan yaşlılar, koşullarından dolayı sosyalleşme güçlüğü yaşarlar. Ekonomik şartları iyi olan yaşlılar, daha az sosyal uyum sorunu yaşarlar ve toplumla daha bütünleşik bir hayat sürerler.
4. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve ekonomik hayatın dışında bırakılma gibi etkenler göz önüne alındığında, yaşlı nüfus içinde yer alan kadınlar erkeklere göre kendilerini daha fazla dışlanmış hissederler.

5. Yaşlanma hızı ilerledikçe yaşlılarda meydana gelen bir takım fizyolojik değişimlere bağlı olarak sağlık sorunları artmaktadır. Bu nedenle yaşlılar en çok sağlık durumlarından şikâyet etmektedirler. Ayrıca sağlık sorunundan dolayı günlük aktivitelerini yerine getiremeyip bağımlı olarak yaşamaya başlayan yaşlılar toplum tarafından izole edilmektedirler.

6. Yakın çevresiyle (komşular, yakın akrabalar vb.) iletişim sağlayan ve ilişkilerini koparmayan yaşlıların sosyal dışlanma riskleri daha azdır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS paket programı ile değerlendirilmiş ve bulgular tablolar üzerinden yorumlanmıştır. Bu bağlamda tablolaştırılan veriler sosyo-demografik ve spesifik olarak analiz edilerek sosyal dışlanma ve yaşlılık arasındaki korelasyon ölçülmüş, hipotezlerin gerçekliği sınanmaya çalışılmıştır.

Sosyo-Demografik Durum Analizi:

Bu kısımda katılımcıların sosyo-demografik profili incelenmiş ve elde edilen bulgulara ışık tutması amacıyla yaşlı profili analiz edilmiştir. Tablo 2’de de görüleceği gibi katılımcıların % 63’ü kadın ve % 37’si erkek, % 40,7’si 60-74 yaş arasında , % 55,6’sı 75-84 yaş arasında ve % 3,7’si ise 85 yaş ve üzerindedir.

Demografik çalışmalarda ve analizlerde; istatistikî bilgiler gerekli olmakla birlikte, yaşlının durumunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü bedensel yaşlanma ile zihinsel ve ruhsal yaşlanmanın gerçekleşme hızı ve zamanı oldukça farklıdır. Ancak DSÖ’nün yaptığı bir ayrıma göre 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 ve üstü ise ihtiyarlık kategorisine alınmıştır. Biyolojik yaşlanma böyle bir gelişimi zorunlu kılmakla birlikte, bu değerlendirmenin kesin ve değişmez olduğu söylenemez (DPT, 2007).

Elde edilen veriler ışığında katılımcıların % 59,3’ü evlidir. 60 yaş üstü yaşlıların, öncelik sıralamasında evli olduğu saptanırken, bu sıralamayı % 25,9 ile dul kesim takip etmektedir. Diğer katılımcıların % 7,4’ü bekâr ve % 7,4’ü boşanmış durumdadır. Yaşın ilerlemesiyle ölümden dolayı dul yaşama oranları artış göstermektedir. Yaşlılıkta yalnızlaşmanın en riskli ayağı eşini kaybetme ya da boşanmadır. Eşi ölen erkekler kadınlara göre daha çok evlenmek istemekte, kadınlar ise evliliği fazla tercih etmemektedir.

Eğitim sürecine katılma, bireyler ve toplum açısından önemlidir. Eğitimli bireylere sahip toplumların gelişme sürecinde daha hızlı ilerledikleri açıktır. Hem ekonomik hem de sosyal açıdan toplumların refahında eğitim önemli rol oynamaktadır. Sosyal hayata uyum sağlama ve başarılı yaşlanma bilinci eğitimli bireylerde daha fazla görülmektedir.

Tablo 2: Ankete Katılanlarının Sosyo-demografik Profili

Cinsiyet	Sayı	%	Aylık Ortalama Gelir	Sayı	%
Kadın	68	63,0	Yok	32	29,6
Erkek	40	37,0	301-500 TL	8	7,4
Toplam	108	100,0	501-800 TL	28	25,9
Yaş			801-1.200 TL	20	18,5
60-74	44	40,7	1.201-1.800 TL	8	7,4
75-84	60	55,6	1.801 TL ve üzeri	12	11,1
85+	4	3,7	Toplam	108	100,0
Toplam	108	100,0			
Eğitim Durumu			Medeni Durum		
Okuryazar değil	12	11,1	Bekar	8	7,4
Okuryazar	12	11,1	Evli	64	59,3
İlkokul mezunu	36	33,3	Boşanmış	8	7,4
Ortaokul mezunu	28	25,9	Dul	28	25,9
Fakülte mezunu	20	18,5	Toplam	108	100,0
Toplam	108	100,0			
Sosyal Güvence			Mesleki Dağılım		
Yok	8	7,4	İşçi	12	11,1
SSK	32	29,6	Memur	4	3,7
Emekli sandığı	16	14,8	Serbest meslek	8	7,4
Yeşil kart	24	22,2	Emekli	44	40,7
Bağ kur	24	22,2	Esnaf	8	7,4
Özel	4	3,7	Ev hanımı	28	25,9
Toplam	108	100,0	Diğer	4	3,7
			Toplam	108	100,0

Tablo 2’de belirtildiği üzere yaşlıların % 22,2’si hiçbir eğitim almamıştır. % 33,3 gibi yüksek bir oranla ilk sırada ilkokul mezunları yer alırken, bunu % 25,9’luk oranla ortaokul mezunları ve % 18,5 oranıyla fakülte mezunları takip etmektedir. Fakülte mezunu yaşlıların fazla olmasının kaynağının, araştırmanın İstanbul’da yapılması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca; neredeyse tüm dünyada yaşlı erkeklerin yaşlı kadınlara göre hem eğitim düzeyi, hem de eğitim alıp almama noktalarında avantajlı oldukları görülmektedir. Eğitim almada cinsiyet farklılaşması özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha belirgindir (DPT,2007).

Katılımcıların sosyal güvencelerine dair dağılımlarına bakıldığında % 29,6’sının SSK’lı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sıralamayı % 22,2 oranlarıyla Yeşil kart ve Bağ-kur ve % 14,8’lik oranla emekli sandığı takip etmektedir. Son sıralarda ise % 7,4 ile hiçbir

sosyal güvencesi olmayanlar ile % 3,7'lik oranla özel sigortası olanlar yer almaktadır. Yaşlıların herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama durumu, onların sosyal hayatta hemen hemen tüm sosyal risklerle karşı karşıya kaldıkları anlamına gelmektedir.

Söz konusu yaşlıların aylık gelir durumlarına bakıldığında çarpıcı bir şekilde % 29,6'sının kendilerine ait aylık gelirlerinin olmaması dikkat çekicidir. Asgari ücretin altında geçimini sürdürenlerin oranı % 7,4, asgari ücretle yaşamlarını idame ettirenlerin ve asgari ücretin üstünde ortalama bir geliri olanların oranı aynı olup % 25,9 iken, 1.800 TL ve üzeri aylık geliri olanların oranı ise 11,1'dir. Asgari ücret seviyesinde bir gelirle yaşlı bireylerin sosyal aktivitelere katılma şansları oldukça zayıftır. Bu gelir seviyesinin yaşlıların sosyal anlamda dışlanmalarına neden olduğu söylenebilir.

Katılımcıların meslek sıralamasında ilk sırada % 40,7 ile emekliler, ikinci sırada % 25,9 ile ev hanımları ve üçüncü sırada ise; % 11,1 ile işçiler yer almaktadır. Son sırayı % 3,7 oranıyla memurlar ve diğer şikkını işaretleyip işsiz olduğunu belirtenler paylaşmaktadır. Yaşın ilerlemesiyle yaşlılar iş hayatından uzaklaşarak emekli olmaktadır. Emeklilik süreci günlük ve sosyal hayattan kopuşun ilk belirtisidir.

Spesifik Durum Analizi

Bu kısımda yaşlılık ve sosyal dışlanma kavramları arasında bir korelasyon kurulmaya çalışılmıştır. Söz konusu katılımcılara; konuyla ilgili daha belirgin ve konunun içeriğine ilişkin ayrıntılı bulguları elde edebilmek için olgusal soruların yanı sıra spesifik sorular da sorulmuştur. Araştırmanın bu safhasında spesifik sorulardan elde edilen verilerin yorumları yer alacaktır.

Tablo 3: Aile İle Birliktelikten Çıkarımlar Ve Önemsenen Sosyal Sorunlar

Aile ile birlikte olduklarında kendilerini nasıl hissettikleri	Sayı	Yüzde	Yaşlılık en çok yol açtığı sosyal sorunlar	Sayı	Yüzde
Yalnız	24	22,2	Ekonomik sorunlar	28	25,9
Mutlu	28	25,9	Barınma ve beslenme sorunu	8	7,4
Hüzünlü	36	33,3	Sağlık sorunları	36	33,3
Neşeli	16	14,8	Yalnızlık ve sosyal dışlanma sorunu	20	18,5
Diğer	4	3,7	Ruhsal sorunlar	16	14,8
Toplam	108	100,0	Toplam	108	100,0

Tablo 3'te yer alan bulgulara göre ailesi ile birlikte zaman geçiren yaşlılardan, kendilerini hüzünlü hissedenler % 33,3, mutlu hissedenler % 25,9 ve yalnız hissedenler ise % 22,2 oranlarına sahiptir. Diğer şikkını işaretleyip boşluğu dolduran kişiler araştırmada katılımcı olan evsiz (homeless) yaşlılardır. Sahip oldukları yaşam koşullarında cevaplarını, ailelerinin olmadığı yönünde vermişlerdir. Hüzünlü hissedenlerin oranının yüksek olması, yaşlılığın vermiş olduğu sorunların sonuçları olarak değerlendirilebilir. Ancak özel sebepler de (örneğin eşin kaybı vb.) bu duruma

dâhil edilebilir. Günümüzde yaşlılara verilen değerin azalması ile birlikte yaşlı bireyler kendilerini aile içinde dahi hüznü veya yalnız hissetmektedirler. Yalnız hissetmek cevabını sosyal dışlanma ile bağdaştırmak mümkündür. Sosyal uyumun ilk aşamasının aile içinde gerçekleştiği ve daha sonra topluma yansıdığı varsayıldığında; aile içerisinde kendilerini yalnız hisseden yaşlılar izolasyon riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Katılımcılara göre; yaşlılığın yol açtığı en önemli sorun sağlık (% 33,3) sorunudur. İnsanlar yaşlandıkça fiziksel ve ruhsal değişimlere uğrarlar. İnsanın gelişim sürecinde birbirini izleyen yıllarda organlarda yenilenmenin yavaşlaması, durması ve yıpranmanın başlaması ile fiziksel değişimler ortaya çıkmaktadır. Yaş ilerledikçe kronik hastalıklar artmaktadır. Ayrıca kalp ve damar hastalıkları artmakta, duyu organlarında, fiziksel hareketlerde gerilemeler, davranış ve reflekslerde yavaşlamalar görülmektedir (Oğuz,2007). Araştırmada elde edilen bulgular Oğuz'un bilgileriyle desteklenmiştir.

Yaşlıların ikinci derecede (%25,9) önemsedikleri sorunları ekonomik sorunlardır. Ekonomik yoksunluğun sağlamış olduğu şartlardan dolayı, yaşlılar bağımlılık, sosyal dışlanma gibi sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bilgiler ışığında ekonomik durumu zayıf olan yaşlıların koşullarından dolayı sosyalleşme gücünü yaşadıkları ve ekonomik şartları iyi olanların toplumla iç içe oldukları denencesi ise, Tablo 2'de olduğu gibi Tablo 3'de de kanıtlanarak doğrulanmış bulunmaktadır.

Yaşlıların üçüncü derecede sorunu (% 18,5) yalnızlık ve sosyal dışlanmadır. Aslında yalnızlık ve sosyal dışlanma ayrı anlamlara sahiptir. Lehr'e (1990:314-317) göre yalnızlık; bireyin toplumsal ilişkilerinin oluşturduğu dokuyu öznel olarak algılamasını kapsarken, sosyal dışlanma ile bu toplum ilişkilerinin nesnel verileri kastedilmektedir. Demek istenilen toplumsal ilişkileri zayıf olan her yaşlı kendine dışlanmış hissedebilir veya toplumla bütünleşik yaşayan yaşlılar da kendilerini yalnız hissedebilirler. Yaşlıların barınma ve beslenme sorunu önemli bir sorun olmasına karşın, katılımcılara sorunların önceliği sorulduğunda, bu sorun % 7,4 oranıyla son sırada yer almaktadır.

Tablo 4: Sosyal İçerme Algıları

Toplum içinde kendilerini nasıl hissettikleri	Sayı	Yüzde
Her zaman yalnız hissediyor	4	3,7
Bazen yalnız hissediyor	56	51,9
Asla yalnız hissetmiyor	16	14,8
Toplumdan biri olarak görülmediğimi hissediyor	12	11,1
Toplumdan biri olarak görüyor	20	18,5
Toplam	108	100,0

Araştırmada yaşlıların (% 51,9)'u kendilerini toplum içinde bazen yalnız hissettiklerini ifade etmişlerdir. Buna karşılık % 14,8'i kendilerini asla yalnız hissetmediklerini, % 3,7'si de her zaman yalnız olduklarını beyan etmişlerdir. Cevap şıklarının ilk üçü yalnızlığa ilişkin iken son ikisi sosyal izolasyona ilişkindir. Yalnızlık durumları tek başına incelendiğinde, yaşlıların yalnızlığı can sıkıntısının ve beklentilerinin bir sonucu olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu veriye katılımcılarla anket uygulaması süresinde yapılan mülakatlarla ulaşılmıştır.

Ayrıca yaşlıların % 18,5'i kendilerini toplumun bir parçası olarak görmektedir. Bu çerçevede yaşlıların kendilerini yalnız hissetmelerine rağmen aynı zamanda toplumun bir parçası olarak görmeleri, sosyal dışlanma ve yalnızlık kavramlarının ayrı işlenmesi gerektiğini tekrar kanıtlamaktadır. Ayrıca katılımcıların % 14, 8'i kendilerini asla yalnız hissetmemekte, % 11,1'i kendilerini toplumdaki biri olarak görmemektedir (Tablo 4). Yaşlıların kendilerini toplumdaki biri olarak görmemesinin sebebini hem yaşlıda hem de toplumda aramak daha gerçekçi olacaktır. Kendini toplumun dışında tutan birey sosyal uyum sorunu yaşamakta ve sosyal hayata entegre olamamaktadır.

Tablo 5: Akraba Veya Yakınlarıyla Görüşme Sıklığı Durumu

Yakın ve Akrabalarla Görüşme Sıklığı	Sayı	Yüzde	Komşularla Görüşme Sıklığı	Sayı	Yüzde
Hiç	12	11,1	Hiç	7,4	8
Her gün	20	18,5	Her gün	33,3	36
Haftada bir	16	14,8	Haftada bir	18,5	20
Ayda bir	44	40,7	Ayda bir	25,9	28
Bayram, düğün, cenaze vb.	8	7,4	Bayram, düğün, cenaze vb.	7,4	8
Ara sıra tesadüfen	4	3,7	Ara sıra tesadüfen	3,7	4
Yakınım yok	4	3,7	Komşum yok	3,7	4
Toplam	108	100,0	Toplam	100,0	108

Yaşlıların sosyal dışlanma ve yalnızlık eğilimleri akrabaları, yakınları ve komşularıyla olan ilişki durumlarına bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sorulara verilen yanıtlarda katılımcılar % 40,7'si akraba veya yakınlarıyla ayda bir görüştiklerini bildirirken, % 18,5'i her gün, % 14,8'i haftada bir görüştiklerini, % 11,1'i ise hiç görüşmediklerini söylemişlerdir (Tablo:5). İstanbul'da akrabalarla olan görüşme sıklığının konumuzla ilgili önemli yönleri bulunmaktadır. Çünkü sosyal ilişkilerin varlığı/düzeyi bize sosyal sistemle bütünleşme veya bütünleşememe anlamında çıkarımlar yapma imkânı vermektedir. Buradan katılımcıların hemen hemen yarısının muhtelif nedenlerle İstanbul'daki akrabalarıyla ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların % 33,3'ü komşularıyla her gün görüşürken, % 25,9'u ayda bir, % 18,5'i haftada bir görüşmektedir. Deneklerin % 7,4'ü ise komşularıyla hiç görüşmediğini belirtmiştir (Tablo:5). Akrabalık ilişkilerindeki sıklık durumu gibi,

komşuluk ilişkileri de bize sosyal bütünleşme hakkında çıkarım yapma imkânı sağlamaktadır. Yakın çevreyle kurulan ilişkilerin sık olması sosyal dışlanma riskini azaltmaktadır. Anket sırasında katılımcılarla yapılan mülakata göre, komşularıyla yakın ilişkisi olan yaşlıların sosyal içermeye olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda yakın çevresiyle (komşular, yakın akrabalar vb.) iletişimde bulunan yaşlıların sosyal dışlanma riskleri daha az olduğunu ifade eden hipotez doğrulanmıştır.

Tablo 6:Yaşlılık ile İlgili Algılamaları

Yaşlı olmak size neyi ifade ediyor	Sayı	Geçerli Yüzde
Hayatın son anları-ölüm hissi	12	11,1
Kalan hayatı mutlu geçirme	8	7,4
Sakin bir hayat-dinlenmek	8	7,4
Hastalık	16	14,8
Saygı ve hürmet görme	12	11,1
Yalnızlık hissi	8	7,4
Kültür farklılaşması	4	3,7
Dışlanmışlık hissi	8	7,4
Geçmişe özlem	8	7,4
Çaresizlik- bağımlılık hissi	20	18,5
Cevapsız	4	3,7
Toplam	108	100,0

Yapılan anket çalışmasında katılımcılara yaşlı olmanın neyi ifade ettiği yani yaşlılığı tanımlamalarını isteyen açık uçlu soru sorulmuştur. Burada bizzat katılımcıların kendi ifadeleri tasnif edilmiştir. Katılımcıların yalnızca % 3,7'si soruyu cevapsız bırakmıştır. Kendilerine cevaplamaları gerektiği vurgulandığında cevaplamak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların % 18,5'i yaşlılığı çaresizlik ve bağımlılık hissi olarak tanımlarken, % 14,8'i hastalık olarak, % 11,1'i hayatın son anları-ölüm hissi, % 11,1'i saygı ve hürmet görme olarak tanımlamıştır. Bu cevapları her biri % 7,4 oranına sahip olan sakın bir hayat, dışlanmışlık hissi, kalan hayatı mutlu geçirme, yalnızlık hissi ve son olarak geçmişe özlem cevapları takip etmektedir. Bu bilgiler ışığında yaşlıların büyük bir çoğunluğunun yaşlılığı olumsuz algıladıklarını söylemek mümkündür. Yaşlılıkla ilgili algılamaları olumsuz olan yaşlılar, bu olumsuzluğu çevrelerine de yansıtmakta ve toplumda dışlanmışlık hissini uyandırmaktadır. Aslında bu yargıların değiştirilmesi yani yaşlılık algısının olumlu hale dönüştürülmesi yaşlılıkla ilgili birçok sorunu özellikle sosyal sorunları ortadan kaldıracaktır.

Tablo 7:Yaşlılarda Yaşa Göre Dışlanma Etkeni Olarak Yaşlılık Durumu

Yaş Dağılımı	Yaşlılıktan kaynaklanan yetersizliklerinizden dolayı kendinizi dışlanmadan hissettiniz mi?			Toplam
	Evet	Kısmen	Hayır	
60-74	4 9,1% 16,7%	16 36,4% 28,6%	24 54,5% 85,7%	44 100,0% 40,7%
75-84	16 26,7% 66,7%	40 66,7% 71,4%	4 6,7% 14,3%	60 100,0% 55,6%
85 +	4 100,0% 16,7%	0 ,0% ,0%	0 ,0% ,0%	4 100,0% 3,7%
Toplam	24 22,2% 100,0%	56 51,9% 100,0%	28 25,9% 100,0%	108 100,0% 100,0%

$\chi^2=11,252$ $sd=4$ $p<0,024$

Bu çapraz tabloya göre; yaşlı olmanın dışlanmaya etkisi ve yaş dağılımı arasında $p<0,5$ olduğundan anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Söz konusu olan araştırmaya katılan 60-74 yaş arası kişilerin % 54,5'i yaşlı oldukları için dışlanmışlık hissetmezken, 75-84 yaş arası kişilerin % 93,4'ü kısmen veya her zaman kendilerini dışlanmış hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda yaş ilerledikçe dışlanma hissi giderek artmaktadır. Bu bilgiler ışığında yaş ilerlemesiyle dışlanmışlık hissini arttırdığını belirten hipotez kanıtlanmıştır.

Tablo 8:Yaşlılarda Cinsiyete Göre Dışlanma Etkeni Olarak Yaşlılık Durumu

Cinsiyet	Yaşlılıktan kaynaklanan yetersizliklerinizden dolayı kendinizi dışlanmış hissettiniz mi?			Toplam
	Evet	Kısmen	Hayır	
Erkek	4 10,0% 16,7%	16 40,0% 28,6%	20 50,0% 71,4%	40 100,0% 37,0%
Kadın	20 29,4% 83,3%	40 58,8% 71,4%	8 11,8% 28,6%	68 100,0% 63,0%
Toplam	24 22,2% 100,0%	56 51,9% 100,0%	28 25,9% 100,0%	108 100,0% 100,0%

$\chi^2=5,048$ $sd=2$ $p<0,080$

Bu çapraz tabloya göre; yaşlı olmanın (ekonomik zayıflık, fiziksel yoksunluk, etnik köken, dış görünüm, yaşlılık durumu ve varsa özürlülük durumu) dışlanmaya etkisi ve cinsiyet dağılımı arasında anlamlı bir ilişki ($p<0,5$) mevcuttur.

Tablo 8'e göre; yaşlılık ve cinsiyet arasında kurulan korelasyonda; araştırmaya katılan yaşlı erkeklerin yarısı kısmen veya her zaman kendilerini dışlanmış hissederken, diğer yarısı dışlanmadıklarını düşünmektedir. Aynı durumu kadınlar üzerinde incelediğimizde kadınların % 88,2'si kendilerini kısmen veya her zaman dışlanmış hissettiklerini ve % 11,8'i dışlanmış hissetmediklerini belirtmişlerdir. Burada ortaya çıkan saptama kadınların erkeklere göre kendilerini daha dışlanmış hissetmeleridir. Bunun nedenleri olarak kadınların erkeklere göre daha fazla sağlık sorununun olması, ekonomik bağımsızlıklarının olmaması veya belki de yaşam boyunca yalnızca ev içi hayatlarının olması sıralanabilir. Bu doğrultuda kadınların erkeklere göre kendilerini daha fazla dışlanmış hissettiklerini belirten hipotez doğrulanmış olmaktadır.

Tablo 9: Yaşlılarda Eğitim Seviyesine Göre Dışlanma Etkeni Olarak Yaşlılık Durumu

Eğitim Durumu	Yaşlılıktan kaynaklanan yetersizliklerinizden dolayı kendinizi dışlanmış hissettiniz mi?			Toplam
	Evet	Kısmen	Hayır	
Okuryazar değil	12 100,0% 50,0%	0 ,0% ,0%	0 ,0% ,0%	12 100,0% 11,1%
Okuryazar	8 66,7% 33,3%	4 33,3% 7,1%	0 ,0% ,0%	12 100,0% 11,1%
İlkokul mezunu	4 14,3% 16,7%	24 85,7% 42,9%	0 ,0% ,0%	28 100,0% 25,9%
Ortaokul mezunu	0 ,0% ,0%	28 77,8% 50,0%	8 22,2% 28,6%	36 100,0% 33,3%
Fakülte mezunu	0 ,0% ,0%	0 ,0% ,0%	20 100,0% 71,4%	20 100,0% 18,5%
Toplam	24 22,2% 100,0%	56 51,9% 100,0%	28 25,9% 100,0%	108 100,0% 100,0%

$$x^2=35,204 \quad sd=8 \quad p<0,000$$

Tablo 9'a göre; araştırmaya katılan katılımcılardan okuryazar olmayanların % 99,9'u her zaman, okuryazar olanların yine % 99,9'u kısmen veya her zaman, ve ilkökul mezunlarının yine % 99,9'u kısmen veya her zaman kendilerini dışlanmış hissettiklerini belirtmişlerdir. Yani yaşlılardan eğitim seviyesi düşük olanların neredeyse tamamı kendilerini dışlanmış hissetmektedirler. Ortaokul mezunlarının yalnızca % 22,2'si kendilerini dışlanmış olarak hissetmezken, fakülte mezunlarının % 99,9'u kendilerini dışlanmış hissetmemektedirler.

Bu bulgular çerçevesinde yaşlıların eğitim seviyesinin yüksek olması yaşam kalitelerini arttırdığı ve sosyal bütünleşmelerini büyük oranda sağladıkları saptanmıştır. Böylece yaşlıların eğitim seviyesi ile sosyal bütünleşme durumlarının doğru orantılı olduğu hipotezi doğrulanmış bulunmaktadır. Bu verilere göre; yaşlı olmanın dışlanmaya etkisi ve eğitim durumu arasında $p < 0,5$ olduğundan anlamlı bir ilişki vardır.

SONUÇ

Yaşlı bireylerle ilgili yapılan sistematik araştırmalar eskiye dayanmadığından, yaşlılarla ilgili pek çok bilgi hala saklı bulunmaktadır. Yaşlı nüfusun hem dünyada hem de ülkemizde artışı beklenmekte ve bunun sonucunda dünyada yaşlı nüfusla ilgili konuların ön plana çıkacağı düşünüldüğünde, yaşlılarla ilgili pek çok sistematik, bilimsel araştırmalar yapılmalıdır.

Yaşlıların pek çok sosyal sorunu bulunmaktadır. Bunlardan göze en çok çarpanlardan biri yaşlılık ve sosyal dışlanma ilişkisidir. Yaşlılıktan dolayı oluşan sosyal dışlanma sürecinin araştırıldığı çalışmamızın, ilk bölümünde teorik alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise yaşlılığın sosyal dışlanmayla olan ilişkisi, alan araştırmasıyla test edilmiş ve sınanmıştır. Bu bağlamda yaşlılığın dışlanmaya yol açıp açmadığı incelenmiştir.

Araştırmamızda yaşlıların sosyal dışlanma riskiyle karşıladıklarına dair varsayımların geçerliliği yönünde güçlü bulgulara ulaşılmıştır. Bireysel olarak bazı yaşlıların sosyal dışlanma riskini kendilerinin önyargularıyla arttırdığı gözlenirken, farkında olmadan kendilerini bir sosyal dışlanma çemberinin içinde buldukları anlaşılmaktadır. Yaşlılık ve sosyal dışlanma ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada ortaya konulan hipotezlerin geçerliliği kanıtlanmış bulunmaktadır. Toplumun yaşlılara bakış açısının ve yaşlılık algılamalarının eskiye oranla değiştiği vurgulansa da yaşlılık, yalnızlık ve dışlanma ile ilgili algılamaların bir kısmı halen devam etmektedir.

Yaşlıların kendilerini yalnız hissetmeleri ve toplumun da yaşlılığı yalnızlık olarak algılaması onları toplumun dışında tutmakta ve sosyal dışlanma ile karşılaşma olasılıklarını arttırmaktadır. Burada önemli olan yaşlının ve toplumun yalnızlık ve yaşlılık algılamasını değiştirmektir.

Sonuç olarak; yaşlılığın sosyal dışlanma ile doğru orantılı olduğu, yaşlılarda dışlanmaya yönelik şuur altı oluştuğu, genel sorunlarından dolayı bakımlarında ailelerin zorlandığı, profesyonel ve psiko-sosyal bakım hizmetlerine ihtiyaç

duyulduğu, toplumun yaşlılara dezavantajlı grup gözüyle bakarak pozitif ayrımcılık yaptığı, uzun yılların kazandırdığı tecrübelerden yeterince yararlanılmadığı ve toplumların giderek yaşlandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARPACI, F. (2005), "Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık", Türkiye İşçi Emekliler Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara,
- BAHAR, A. (2005), "Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Anksiyete Ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi", SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep
- BARAN, A.G., ve Ark., (2005). Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No:127. Ankara
- BÖLÜKBAŞI, B. (2008). "Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul
- BURCHARD T.; GRAND J. VE PİACHAUD D. (2002), "Introduction Understanding Social Exclusion" (Ed. J. Hill-J. Le Grand- de Piachaud), Oxford University Press, New York
- CANGÖZ, B.(t.y.) Yaşlılıkta Bilişsel ve Psikolojik Değişim (http://www.e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/19.pdf), 2 Temmuz 2012)
- ÇAKIR, Ö. (2002), "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.
- DPT, (2007); "Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı", DPT Raporu, Ankara
- EMİROĞLU, V. (1995), "Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu", Şafak Matbaacılık, Ankara.
- KIRAL, B., KIRAL, K. (2012), "Karma Araştırma Yöntemi" 2. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 27-29 April, 2011 Antalya-Turkey, <http://www.iconte.org/FileUpload/ks59689/File/050.pdf>, Erş. 03.01.2013
- KONAK, A., ÇİĞDEM, Y. (2005). "Yaşlılık olgusu: Sivas Huzurevi Örneği", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (1): 23-63.
- KURT, G. (2008), "Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış-Sivas İl Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas
- LEHR, U. (1990), "Yaşlanmanın Psikolojisi", Bilimsel ve Teknik Yayınlar Çeviri Vakfı, İstanbul,

- OĞUZ, T. M.(2007), “Yaşlılarda Görülen Biyolojik ve Sosyal Değişimler.”Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi SBE, <http://www.belgeler.com>, Erş:5 Temmuz 2012
- ONUR, B. (1991),“Gelişim Psikolojisi (Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm)” , İmge Yay., Ankara
- ÖZ, F. (1992), “Yaşlılıkta Ruh Sağlığı”, Türk Hemşireler Dergisi, 42(2);s.5-8
- ÖZKAN, Y. (2011), “Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı”, Maya Akademi Yayıncılık, İstanbul
- Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Gen. Müd. (t.y.) “Yaşlılığa Genel Bakış”, (www.ozurluveyasli.gov.tr, Erş. 1Temmuz 2012)
- SAPANCALI, F. (2003) “Sosyal Dışlanma”. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir
- SAPANCALI, F. (2005), “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, Çalışma ve Toplum Dergisi, <http://www.calismatoplum.org/> Sayı: 6,
- GENÇ, Y. ve SEYYAR, A., (2010) “Sosyal Hizmet Terimleri Sözlüğü” Sakarya Kitabevi,
- SCHARF, T.(2001), “Social Exclusion”, Keele Press, London, s.303-315
- ŞAHİN, T.(2009), “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- TUFAN, İ. (2002), “Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık”, Aykırı Yayıncılık, İstanbul,
- WALKER A. VE WALKER C. (1997), “Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the1980s and 1990s”, s. 8, Child Poverty Action Group Press, London,
- Yaşlılık Dönemi Sorunları, (t.y.), (<http://www.yaslilikrehberi.org>, Erş. 4 Temmuz 2012).